

Hørskætning. Maleri af G. W. Hansen, 1872.

regel koblet til hesteomgangen; skættestolene lå nu på loftet og der opstod et nyt erhverv: *hørsvingeren* drog med sine maskiner fra sted til sted, og en stor part af kvindernes strenge arbejde med hørberedningen var dermed bortfaldet. Mod hjemmeindustriens ophør sendtes høsten til hørfabrikker.

De grove skæver fra brydningen blev kørt i møddingen (NSjælland; 13), ved skagningen kunne de først affaldne skæver bruges som strøelse, de efterfølgende fra renskætningen (*skættefaldet*) indeholdt grove uredte taver, der ligesom blåren, den del af hørren, der efter heglingen blev siddende mellem redskabets tænder, spundet som uld var anvendelig til sække, hestedækkener, håndklæder, men også groft og ujævnt blårgarnslærred, drengeskjorter, -bukser og lagner samt dynefor – »de rubbede jo slemt på kroppen, indtil skæverne blev slidt af« (15). Fisker-

koner i ØJylland spandt hør og blå til finere fiskegarn, linned, lagner og dyner (20), sml. nedenfor, på Als snoede man kotøjr af den dårligste hør (7). Drengene brugte kugler af tygget blå som projektiler i hyldebøssen (bd. 4). Blåren anvendes nu til møbelpolstring, tovværk og grovere lærred.

Hegling. Den skagede eller skættede hør skulle derefter hegles, dvs. blåren skilles fra (21), og det var et karlearbejde. En lok hør (jysk *brude*) blev med et hurtigt ryk trukket gennem flere rækker lange stålpigge anbragt på bræt, indtil man holdt en tot lyse, silkebløde og meget fine taver. Herfra stammer udtrykket »at blive heglet igennem«, i udvidet betydning (jf. rivejernet) blev »hegle« en arrig, grov kvinde; endvidere farveordet hørgrul (22). Den uøvede stak sig på redskabet: »smagte *heglefedi*«, Hver håndfuld blev nu snoet sammen med knude i den ene

ende, ti bundet sammen gav en *dukke* eller en halvmåneformet *krans*. Således hængt væk i knipper var hørren færdig til spinning. Et par lokker trak man ekstra mange gange gennem heglen for at få den allerfineste tave til sytråd (10). Blåren kunne som nævnt også spindes, men gav et grovere og svagere garn, om dens anvendelse se ovenfor.

Spinding. Om vinteren sad landbohjemmets kone og piger og spandt hør til tråd. En *dukke* blev løst op og viklet om rokkehovedet øverst, herfra trak spindersken hele tiden lidt ud, mens hun samlede taverne til en tråd så tynd som muligt. Undervejs mod tenen passererede tråden gennem et par kroge – *rokkepinde* eller *nokker* – af tørt, hårdt træ (tjørn, bøg, kirsebær), de kunne flyttes, så garnet kom til at ligge jævnt på tenen. Når den var fuld, anbragtes den på en gaffelgrenet *tenehest* eller *-stol* og blev herfra vundet om en haspe til et nøgle garn. »Efter måltidet [sad] husmoderen, døtrene og pigen ved hver sin rok. Rokkenes snurren var en hyggelig lyd, disse piger trådte rokkehjulet med samme færdighed som et senere slægtsled trådte cyklernes pedaler; de rappe fingre snoede og strøg tråden jævn og glat, af og til blev sunget en lille sang eller nynnet en melodi« *Hans Markussen* (23). De fleste kvinder kunne daglig spinde et halvt pund hør foruden at passe deres øvrige gerning (5).

Man måtte ikke spinde ved månelys, så spandt man til sit eget ligklæde. I gammeldags hjem skulle hør og blå være opspundet til fastelavn (SJylland; 3), sad endnu noget på rokken, måtte enhver stikke ild i det (Als; 7).

I fiskerhjem spandt kone og børn af egen avl fiskegarn, tøjrræb, liner til bundgarn (NSjælland, Møn; 24), sml. nedenfor.

Blegningen begyndte i februar-marts. For at få hørgarnet helt hvidt og blødt, skulle det *irres*, *ænes* = koges lagvis med bølgeaske i den store gruekedel med nogle halmbånd i bunden og øverst en sten e. lign. til at tynde garnet ned. Garnet blev kogt et par timer eller hele dagen, stod gerne et døgn i luden, blev så skyllet ren for asken, evt. lagt på en *bankeskammel* og den sidste lud slået ud med et *banketræ* – derefter vredet og bredt til tørre over stænger mod en solrig mur eller i træk og tilsidst gennem et firkantet stykke læder (*ruslappen*) viklet på en vindepind til nøgler klar til væven den følgende vinter. Nogle husmødre gentog kogningen to-tre gange. Sine steder på Fyn blev garnet lagt i et kar dækket af »askelagnet«, derover var strøet brændeaske, og gennem det hældte man kogende vand (25), andre kogte den næste dag garnet i

Ung pige ved spinderokken. Folkekalender for Danmark, 1858.

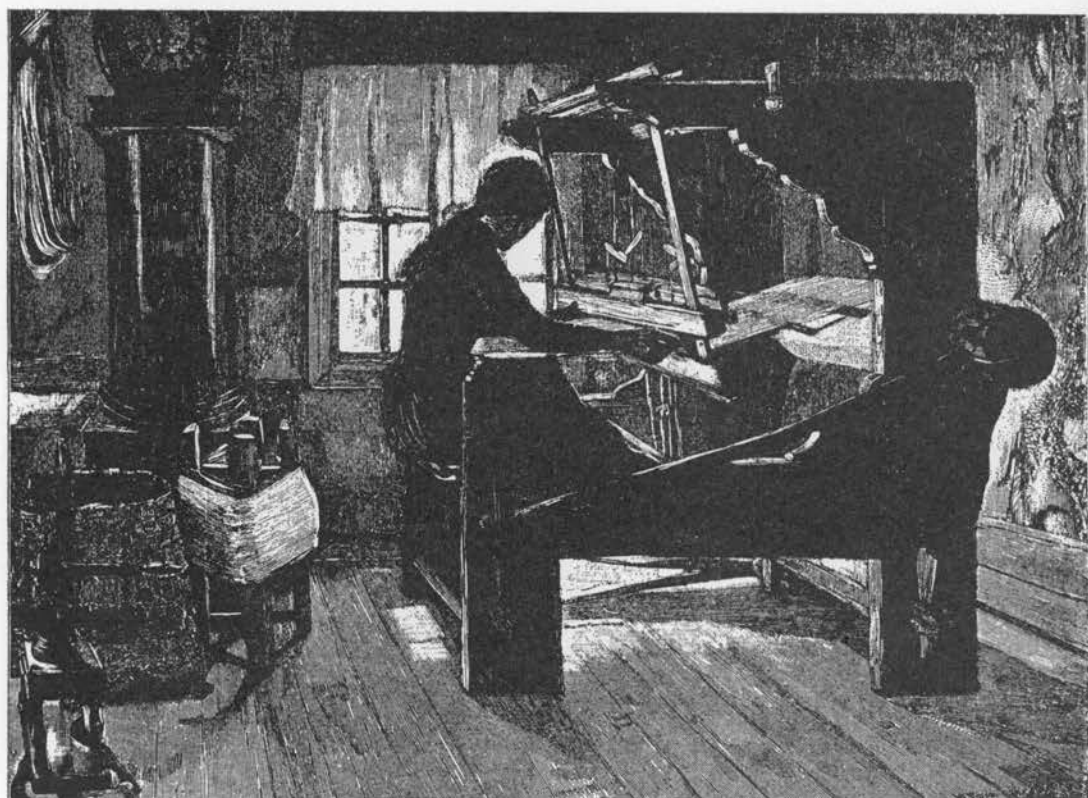
sodalud og lod det stå i blød natten over.

Det færdige hørlærred blev ligeledes kogt i bøgelud og morgenen efter – tøjret med pinde – lagt til blegning på grønsvær, morgenduggen gav det hvideste lærred. Endnu o. 1910 fandtes på Amager store blegepladser.

Vævningen foregik om foråret i vævestuen, hvor der blev haspet og tvundet, varpet og spolet – når væven var opstillet *trådet* (trædet) i skud (islæt) og rendegarn. Islætten var spolet og lagt i skyttelen, rendegarnet sad på væven. Hjemmevævningen af lærred og vadmæl ophørte de fleste steder o. 1840 og overtoges af landsbyvævere, o. 1910 forsvandt også de.

Om det store og langvarige arbejde med hørren skrev den fynske præst H.C. Bunkeflod (død 1805) bl.a. denne vise til spindeskolerne i Sjælland (1. oplag 1783):

Rusk, rusk, rusk! Nu, karle, piger, · ruskes skal den skønne hør i grønne dal! · Syng, syng, syng!

Ved væven. Træsnit efter maleri af Gustav Wentzel.

Den voksede så skøn og lang · thi synger vi en takkesang. · Raskt, raskt, raskt! Udbreder den for vind og vejr, · så rødmer den for månens skin. · Klip, klip, klip! Så bryder vi og skager den · og derpå hegler den igen. · Snur, snur, snur! De rokke går, så pæn og fin · en tråd vi spinder ud af lin. · Trap, trip, trap! Når væveren jer lærred gav. · I klæder sy til os deraf. Se også »hørrens levnedsløb« s. 312.

»Hørren taler til et gammelt ædelt kvindeligt instinkt ... Hørren er det smukkeste stof, især når det har sin naturlige farve, ubleget, en fin honninggul eller snarere rugmelsfarvet nuance, med antydningen af et spejl i, som den hud træer har« *Johannes V. Jensen* (26).

Efter den sidste blegning kunne hørlærredet skæres ud og sys til næsten uopslidelige lagner og pudevår, duge og servietter, håndklæder og lommetørklæder, skjorter og særke, der ofte gik i arv fra slægt til slægt – jf. talemåderne: uld

kan ligge, til den bliver muld, men hørren til den bliver silke (ØJylland; 27), uld, som gemmes, bliver til muld, hørren til guld (Fyn 1854; 28); hørren gemmer vi til silke [o: den bliver stadig finere], ulden gemmer vi til møl (Stevns; 29). Man havde nu sygarn, og det allerfineste garn blev brugt til kniplinger. Men et hørlagen skulle »ligges til«, der sad stadig nogle skæver i det, og de kradsede og stak.

LITTERATUR: (1) 19 252; (2) hele Danmark: 576 2,1798,422–64; 670 1,1801,156–60; 739 2,1800,392–99; 183 1,1919,428–37; 140 1,1940,210–14; 44 1942, 21–43; talrige optegnelser i 161 og 634. Landsdele: 360 1,1914,117ff,132–37 (Als); 594 1,188 (Haderslev-egnen slutn. 1700-t); 488f 1,155 (Vissing); 250 50–52 (Bjerger h.); 944 21–23; 996 7,1942,47–51; 1014 14, 1921,78–84; 256 1930,107–10; 806d 87f; 958 1928–29,196–98; 277 5,1953,154–60,374–76; 875 1920,27–36; 941 62–65; 1012 1,1910,70–74; 418 60–67; 699

84-87, 94f,106f (Stevns); 546 11,1923,57f; 685 23; 308b 262-67; 549 63-65; 631 28/12 1950,30/11 1953; 449 1934,28-30; 822 57f; 93 27/12 1941. - (3) 228e 1,754; (4) 320b 33; (5) 865 73,146; (6) 297c 63,78; 760 263; (7) 944b 54,82-84,87f,126; (8) 228b 113; 228e 1,754; (9) 75 3,99; (10) 760 65,204,264f,442; (11) 941 48; (12) 146 6,59 jf. 670 1,1801,420f; (13) 941 63, 941b 152, 941f 139; (14) 830 8,1887,783; (15) 549 63f, 69; (16) 631 30/11 1953 jf. 941f 138f, 865 73,111; 93 27/12 1941; (17) 549 64; 760 69f; 941f 140; (18) 885 20,1944,226f; (19) 830 2,1884,172f; (20) 996 1954,89 (Helgenæs o. 1870); (21) 670 (tillæg) 1,1801,156-60 (anvisn.); (22) 690 7,807,1031ff og 8, 1283; (23) 93 27/12 1941; (24) 263 1943,255; 631 28/12 1950; (25) 281 27/7 1930; (26) 725 12/5 1940; (27) 944 183; (28) 591 1,54; (29) 699 108. - August F. Schmidt, Fra Hørager til Vævestue (1942); 413a 200-16.

ANVENDELSE AF FRØ OG SKÆVER

Hørfrø kogt i vand (6:1) til en geléagtig masse og denne blandet med høafkog er forsøgsvis givet som mælkeerstatning til fedekalve (1798), frøene anbefales til heste og kvæg i stedet for den dyre havre (1803) (1) og som tilskudsfoder til gæslinger (1806; 2). Spædekcalve der fedes får de kogte frø i sødmælken (3). Avnerne fra hør-tærskningen blandet med tykmælk og malet korn giver et ællingefoder (NFyn; 4).

Hvis unge svin kommer i hørageren og æder af den, dør de straks (1632; 5), køer må heller ikke æde grøn hør mens de bisser (6), så bliver mælken »lang« = slimet (NVFyn; 7). Kødet af gæs og ænder fodret med presseresterne har en dårlig smag (8), men »hørkager« og hørfrømel er almindelig anvendt kraftfoder til kvæg.

Sadelmagere bruger skæverne til møbelstopning (Horsenseggen; 9); de tjener som opfyldning ved møddingen o.a. sølede steder (4), ildebrændsel i køkkenet (10) og til at lægge æbler i om vinteren (Stevns; 11).

Asken af hørknipper anses for bedre end bøge-aske til vask (Viborgeggen 1686; 12).

LITTERATUR: (1) 576 2,1798,125f; 182 3,1803,86 jf. 675 4,1804,125f; (2) 675 7,315; (3) 955 1931,100 (o. 1870); 941f 138; 497 2,1950,25; 634 12036 (Fej); (4) 760 263; (5) 1004 50 jf. 451 1798,50 (hvide svin); (6) 760 261,264; (7) 19 258; (8) 398 1806,300; (9) 1014 14,1921,82; (10) 499b 90; (11) 699 107; (12) 258 1943,146.

LÆGEMIDLER

Frøene knust med salt hjælper for ormebid (o. 1300; 1). Knuses med røgelse i vand og gnides

på rindende øjne, brændte frø blandet med olie og smør anbringes på hovedbunden mod håraf-fald (begyndelsen af 1400-t; 2). Frøene indgår i sammensat middel for »bulnet milt«, på bylder, omslag på pande og øjne mod hovedpine (o. 1450; 3).

Henrik Smid 1546ff (4): hoste stilles og køns-driften stimuleres, hvis man daglig spiser knuste hørfrø med honning og peber. Dekokt af frøene med honning i vand indgives og de kogte frø bruges som omslag for indvortes sygdomme. Linolie gnedet på maven, varme hørfrø pålagt eller et klyster af afkog og linolie åbner tilstoppet livmoder, lukkede tarme, bruges mod tarmvrid og kolik. Brandsår pålægges frøene eller gnides med linolie, den opbløder hårde bylder, også bag ørerne; vindekokt af frøene anvendes til ansigtvask for uren hud. Knuste hørfrø og karse koges med honning til omslag på vanskabt negl.

Simon Paulli 1648,78: de knuste frø kogt i mælk eller vand lægges på hævelser. Hørblår og æggehvite tilsat rosenvand lægges på beskadiget øje, det stiller smerterne og hindrer, at øjet bliver blåt; blår lagt i strømperne hjælper for podagra; rå nyhaspet horgarn koges i lud til omslag der stiller lændesmerter som følge af blæresten, det tørre garn kan bindes på rosen (erysipelas). »Olien« (= tjæren) af brændte linnedklude gnides på ringorm.

Frøene er anført i farmakopeen 1722ff.

Klog mand i Give gav hørfrø og guldblomme i øl for sindssyge (5).

Vinudtræk af vild hør og kogt med vand eller valle er et mildt afføringsmiddel (1761; 6), en hørfrøvælling spises mod forstoppelse (NSjælland; 7). Hørfrø er et almindelig benyttet afføringsmiddel, de sælges på apoteker som »blærete«. Frøslimen indtages mod smertefuld vandladning, blæresten, trøske (hos børn); til gurgling mod halsbetændelse, blødgørende omslag, klystere; til omslag er de knuste frø bedst. Frøolien tages mod tarmslyng, kolik, forgiftning, udvortes til indgnidning af underlivet mod forstoppelse, som klyster mod hæmoroïder (1800; 8).

Hørfrøte drikkes mod kolik, nyresmerter, smertefuld og vanskelig vandladning, tør hoste og blodhoste (9), samme tilsat honning, sukker eller mælk indtages for hoste og sidesting (10), frøene kogt med kandis drikkes mod hoste (NFyn; 11); knuste frø kogt i mælk bruges til gurgling af smertende hals (9). Mod kighoste skal barnet have hørfrø kogt med brunt sukker eller i mælk (12), klog mand på Fyn gav dekokt i rindende vand (13).

Knuste hørfrø blandet med honning og peber gives impotent mand (1785; 14). Hævede testikler røges med hørfrø og salvie (1743; 15); lægekundig fynsk bonde anbefalede at røge hævede og hårde kvindebryster med hørfrø og indgnidning med planten (1700-t; 16).

Hørfrø og svinefedt kogt i eddike til salve for gift i kroppen (17); frøene kogt i eddike til salve på blodforgiftning (Falster; 18). Pulveriserede frø kogt i gammelt øl og smør lægges på koldbrand (15), hørfrødekøkt læger koldbrand, ischias og pandehulebetændelse (Fåborgegn; 19).

Klog mand i Jylland lod patient, som faldt ned og slog sig, gnide med hørfrø kogt i bomolie (20). Hørfrø og 9 andre vegetabilia i eddikeafkog blandes med smør til omslag på knuder efter stød og slag; frøene kogt i vand eller mælk lægges på hævelser (21), de indgår i et »modnende omslag« (22).

På bullenskab, bullen finger lægges en grød af hørfrø kogt med terpentint, smør og skalotteløg i mælk eller vand (Fyn; 23), kogte hørfrø (11), hørfrø kogt med byggryn (24), der røges med frøene lagt på tørveglød (25); klog mand i Jylland (d. 1872) rådede til at pålægge hørfrø lagt i menneskeurin (26). Hør- og karsefrø kogt med honning bruges til omslag på neglerodsbetændelse (27).

Frøene udrørt i kogt vand lægges på sår (Bov Sønderjylland o. 1880; 28); kogte hør- og hampefrø, kamilleblomster og havregryn i hørlærredspose på sårfyldte ben (22). Linolie blandet med samme kvantum kalkvand (»æggeolie«) har til nutiden været meget brugt på brandsår.

Hævet ansigt holdes over dampe fra hørfrøte (1785; 14). Frøene kogt med havregryn og alun i øl lægges på rosen (1693; 29). Frost i hænderne gnides med hørfrø opblødt i vand (MFyn; 30). For at få håret til at vokse skal man, når anden mands hørager er en håndsbredde høj, gå baglæns ind i den, gribe tre håndfulde, koge dem i øl og vaske hovedbunden dermed (Møn; 31).

En syg ko får kogte hørfrø (NFyn; 32). – Bliver koen ikke brunstig, skal den have hørfrø i nymalket mælk (33), frøene kogt i krusemyntevand og indgivet med nymalket mælk sikrer, at den bliver med kalv (34). Frøene er bestanddel af middel, som koen får efter løbningen mod kalvekastning (35). Det er godt at give koen hørfrø i tiden før og efter kælvningen (36); vil den ikke slippe skarnet (efterbyrden), skal den have en vælling af hørfrø kogt i vand (Læsø, Fejø; 37). Kalv med maveonde får kogte hørfrø (Thy,

Mors; 38), giver koen blodig mælk, kan indgives et frøafkog (39), for plodpis frøene kogt i vælling (Tem sogn; 40), mod dysenteri nævnes et frøafkog (41) og en håndfuld hørfrø i sammensat middel (Als o. 1670; 42). Kvæg med diarré som følge af »kvægsyge« indgives hørfrø, zinksulfat og mel i øl, frøene kogt med zinksulfat i øl eller vand med ler og vikkemel (1750; 43); for kvægets kolik bruges hørfrøafkog (44) og frøene kogt i øl mod forstoppelse (45); snitsår på kalv efter kastration bades med frøafkog (41).

Dyrlæger giver linolie som afføringsmiddel til køer, heste og hunde (1800; 8). Bliver hoppen ikke med føl, skal den have hørfrø, en brødkrumme og tyrekeød (1663; 46). Jysk landmand anbefalede hørfrøte til heste, der holdt fordøjelsen i orden og gav et glat hårlag (47). Hørfrø anføres mod hestens luttetstal, var komponent i råd for dens forsnævrede hov og i omslag på bylder (48), de er givet i vin mod rosen (Vendssyssel; 49).

Hørfrø indgår i middel mod fåresygdommen *ret-sne* (50), i råd for fårets lungesot (45) og mod tabt ædelyst (51).

LITTERATUR: (1) 343 49,143; (2) 15 15,83; (3) 902e 17a,38a; (4) 841 1577,44b; (5) 328f 1,94; (6) 696 264 sml. 689 1,873; (7) 941 107; (8) 739 2,399; (9) 488o 282, 357; (10) 32 1856,58; (11) 760 261; (12) 328f 1,178,201 og 2,123; (13) 278 8,1935,159; (14) 488 6,1883,376; (15) 488o 143,148; (16) 249 5, 1912–15,167; (17) 488i 6,1,76; 488o 132; (18) 865 198; (19) 107 1948; (20) 488o 5; (21) 488o 146, 237; (22) 328f 1,62,213; (23) 519 57; 161 1906/23: 1035; (24) 280 20/11 1927; (25) 634 12012 (MFyn); (26) 328f 2,188; (27) 488o 161; (28) 634 12022; (29) 488o 126; (30) 634 16347; (31) 783b; (32) 760 500; (33) 488 6,1883,263; (34) 572 39,1927–28,379; (35) 328f 1,61; (36) 512 1883,139; 57c 3,1812,243 (Mors); (37) 634 12191,12036; (38) 634 12181 (o. 1910); 806d 87; (39) 86 6,1861,194; (40) 488j 4,461; (41) 83 171, 269; (42) 248 1,1926,45; (43) 942 87f; (44) 83 162; (45) 791 1,1789,41f,152; (46) 83 137; (47) 512 33, 1900,269f; (48) 83 82,107,116; (49) 161 1906/23: 1259; (50) 328f 2,244; (51) 328f 2,151.

MOD HEKSERI, SPØGELSER ETC.; ANDEN OVERTRO

Jesusbarnet blev svøbt i hørlinned, derfor værner planten og dens frø mod trolldom og onde magter (sml. s. 300); forfulgt af fanden kan man redde sig ind på en hørager (Jylland; 1), det gjorde en smed i Kobberød Thy, da djævle i katteham løb efter ham (2).